

EMEVÎLER DEVRİ EĞLENCE HAYATINDAN KESİTLER VE DÖNEMİN BAZI KADIN ŞARKICILARI

Prof.Dr. Rıza SAVAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Biz bu makalemizde Emeviler devri eğlence ve musiki hayatı ile ilgili bazı rivayetleri ortaya koyup, az da olsa yorumlayarak dönemin tarihine ışık tutmayı amaçladık. İslam Musikisinin temellerinin Emeviler devrinde atıldığını söyleyebiliriz. Erkek şarkıcılar kadar kadın şarkıcılar da kendilerini halka kabul ettirebilmişlerdir. Bu devirde şarkı söyleyen kadınların, cariye veya azatlı cariye olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde şarkı söyleyen erkeklerin de köle ya da azatlı köle olmaları dikkat çekmektedir. Emevi halifelerinden bazıları kendisini eğlence hayatı ve musikiye aşırı kaptırırken bazıları ölçülü olmuşlardır. Eğlence hayatı ve musiki bu dönemde genelde ilgi ve tasvip görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Emeviler, Eğlence, Musıkî.

ABSTRACT

Scenes from the Entertainment Life of the Umayyads and some Woman Singers of this Period

In this article, it has been aimed to present some narrations concerning the entertainment and musical life at the time of the Umayyads and make some comments to illuminate the history of this period. It can be said that the foundations of Islamic music have been set up in this period. Both the man and the woman singers could take respect from the society. At this time, the woman singers were mostly from the female slaves or emancipated female slaves. In the same way, the man singers were mostly from slaves or emancipated slaves too. Some of the Umayyad Caliphs were excessively interested in entertainment and music. On the other hand, some of them were moderate in this sense. As a general, entertainment and music attracted attention and approval from the society.

Key Words: Umayyad, Entertainment, Music.

Eğlence ve musiki alanındaki faaliyetleri bilmek, bir devrin, bir hanedanın, bir imparatorluğun veya bir toplumun tarihinin aydınlatılmasına, ışık tutar. Elbette Emeviler dönemindeki eğlence hayatı ve şarkıcılığın bilinmesi de, bu devrin tarihini aydınlatmaya katkı sağlayacaktır. Bu düşünceden hareketle ele aldığımız “Emeviler Devri Eğlence Hayatından Kesitler ve Dönemin Bazı Kadın Şarkıcıları” konusunun, dönemin tarihini doğru anlamamıza katkı sağlayacağı kanaatin-

deyiz. Ayrıca bu çalışma, “İslam Musiki Tarihi”ni de ilgilendiren açıklamalar ihtiva etmektedir.¹

Bilindiği üzere İslam’ın yayılışı, Hz. Peygamber devrinde başlayıp Hz. Ömer devrinde gerçekleştirilen fetihlerle hızlı bir ivme kazandı. Devletin gelirleri de buna paralel olarak çoğaldı. Bu genişleme, farklı milletlerle karışma ve zenginlik, beraberinde İslam toplumuna hem olumlu hem de olumsuz bazı yenilikler getirdi. Raşid halifelerden Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin öldürülmelerinin sebepleri arasında, farklı toplumlarla karışma, genişleme ve zenginliği de sayabiliriz. Servetle gelen bu değişim, tabii olarak Müslümanların sadece yaşam standartlarının değişmesine değil, hayat anlayışlarının ve zevklerinin de değişmesine yol açtı.²

Hz. Ali’den sonra yönetimi ele geçiren Emeviler’le beraber İslam Tarihinde yeni bir dönem başladı. Abbasi devri kaynaklarının, Emeviler aleyhine bazı abartılı ve yanlış kayıtlar ihtiva ettiğini hesaba katsak bile, yine de, bu dönemde eğlence hayatının arttığı ve şarkıcılığın öne çıktığı elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır. Başta devleti yöneten bazı halifeler olmak üzere³, bu dönemde halkın şarkıcılara büyük rağbet göstermesi, bu sanatın gelişmesine ve icra edenlerin çoğalmasına olumlu etki etmiştir diyebiliriz.

1. BAZI EMEVİ HALİFELERİNİN MUSİKİ KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARI

Emeviler devrinde yaşayan Yunus el-Katib’in, musiki ve kadın şarkıcılar hakkında bir kitap yazdığı ve bu eserden bazı bölümlerin el-İsfahani tarafından bize kadar nakledildiği kaydedilmektedir.⁴ Bu eserin tamamına sahip olabilseydik her halde bu konuda Emeviler devri için önemli bir kaynak olurdu.

Emevi halifelerinin hepsi için olmasa bile bazılarının musikiye yaklaşımlarını anlamamıza yarayan rivayetler mevcuttur.

Muaviye b. Ebî Süfyan’ın pek çok konuda olduğu gibi eğlence hayatı ve musiki konusuna da ihtiyatla yaklaştığı ve bu konuda gerçekçi davrandığı anlaşılmaktadır.⁵

el-Belazurî’nin kaydına göre⁶ şarap içmeyi, şarkılarla eğlenmeyi, avcılık yapmayı, şarkıcı cariyeler ve köleler edinmeyi, maymun ve horozlarla eğlence tertip etmeyi ilk başlatan halife, Yezid b. Muaviye (60-64/680-683)’dir. el-İsfahani, Yezid’in, şarkıcıları koruduğunu⁷ ve bu konularda Hıristiyan olan Sercun’u ona danışmanlık yaptığını zikreder.⁸

¹ Emeviler Devrinde Musiki için bkz. İrfan Aycan, “Musiki”, Emeviler Dönemi Bilim, Kültür Sanat Hayatı, Ankara 2003, s.109-146.

² Aycan, a.g.e., s.114-115.

³ Ahmet Hakkı Turabî, “İlk Dönem İslam Dünyasında Musiki Çalışmalarına Bakış”, Marmara Üniversitesi İlah. Fak. Dergisi, 1907, sayı: 14-15, s.235.

⁴ Fuat Sezgin, *Tarihu’t-Turasi’l-Arabi (G.A.S.)*, Arapçaya çev: Dr. Mahmud Fehmi Hicazî-Dr. Fehmi Ebu’l-Fadl, Mısır 1977, I, 396.

⁵ Aycan, a.g.e., s.123-124.

⁶ el-Belazurî, *Ensab*, Jerusalem 1936, IV/B, 1.

⁷ İrfan Aycan, “Musiki”, Emeviler Dönemi Bilim, Kültür Sanat Hayatı, Ankara 2003, s.125; Ünal Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Halife yezid b. Muaviye*, İstanbul 2001, s. 403-404.

⁸ el-İsfahani, *el-Eğani*, Beyrut 1995, XVII, 300-301. daha fazla bilgi için bkz. Aycan, a.g.e., s.123,125.

Ömer b. Abdilaziz (99-101/717-720), Hicaz valisi iken Mahzum oğullarından es-Salt b. el-Âsî'ye içki içtiği için had cezası⁹ uygular. Buna kızan es-Salt, Bizans devletine kaçarak Hıristiyanlığa geçer ve burada vefat eder.¹⁰ Ömer b. Abdilaziz'in meşru ölçüler içinde eğlenmeye müdahale etmediği bilinmektedir. Çünkü bizzat kendisinin şarkı bestelediği zikredilmektedir. Eğanî yazarı, Ömer b. Abdilaziz'in, "Suad/sevgili" ile ilgili şiirlerden oluşan yedi bestesi olduğunu, konuyla ilgili tartışmalarla beraber kaydetmektedir.¹¹

Halife Yezid b. Abdilmelik'in (101-105/720-724), eğlence hayatına ve içkiye çok düşkün olduğu, hatta kendi kardeşi Mesleme'nin onu bu konuda tenkit ettiği rivayet edilmektedir. Yezid'in, sarayında şarkıcı cariyeleri olduğu ve kendisini bunlardan uzak tutamadığı anlaşılmaktadır. Yezid, bir ara kardeşi Mesleme'nin tenkitlerini haklı bulur ve bir müddet içkiyi bırakır. Fakat bu duruma fazla katlanamaz ve eski hayatına tekrar döner.¹² Hatta gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre, ölümü de bu alışkanlıklarıyla bağlantılıdır.¹³

Emevi halifelerinden olan Velid b. Yezid (125/743-126/744) 'in şöyle dediği rivayet edilmektedir:

*"Ey Ümeye oğulları! Şarkı dinlemekten sakının, çünkü o, haya duygusunu azaltır, şehveti artırır, ağırbaşlı olmayı ortadan kaldırır ve insanı içkiye yöneltir. Sarhoşluk da insana yapacağı kötülüğü yapar. Eğer musikiden uzak duramıyorsanız, kadınlardan sakınınız. Çünkü musiki erkeği kadınlarla beraber olmaya yöneltir."*¹⁴

Bir başka rivayette ise Velid b. Yezid, ünlü şarkıcı Ma'bed'i¹⁵ huzuruna çağırıp şarkılarını dinler ve ona on bin dinar verdikten sonra iki bin dinar da yol masrafları için para verir.¹⁶ Velid b. Yezid'in musikiye olumlu yaklaşımı ile ilgili başka rivayetlerde mevcuttur. Bu rivayetlerden Velid b. Yezid'in musiki konusunda iki farklı yaklaşımı olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayetler iki farklı şekilde yorumlanabilir.

Bir insan, daha önce savunduğu bir görüşünü değiştirebilir. Ancak burada el-Velid'in son görüşünün hangisi olduğunu kestirmek zordur. Onun halife olmadan önce eğlence hayatına düşkün olduğu¹⁷ dikkate alınırsa yukarıdaki sözleri halife olduktan sonra söylemiş olabilir.

⁹ Kur'an ve Sünnette şarap içme ve sarhoşluk açıkça yasaklanmıştır. Şarap içen kimseye, Hz. Peygamber döneminde sayı ve keyfiyet bakımından farklı celde cezalarının ve ilave cezaların uygulanmış olması, Hz. Ebu Bekir'in şarap içene kırk, Hz. Ömer'in ise sahabe ile yaptığı istişare sonunda seksen sopa vurdurması, bu cezanın ne ölçüde had cezası sayılacağıyla ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Hanefi, Maliki ve Hanbeli fakihlerine göre şarap içene (sarhoşa) uygulanacak seksen celdenin tamamı had, Şafiilere, Zahirilere ve Zeydilere göre ise ilk kırk celde had, ikincisi ta'zir grubunda yer alır. Bkz. Ali Bardakoğlu, "Had", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1996, XIV, 548.

¹⁰ el-İsfahani, a.g.e., VI, 116.

¹¹ el-İsfahani, a.g.e., IX, 250-253.

¹² el-İsfahani, a.g.e., XV, 128-129.

¹³ Abdülemir Muhenna, a.g.e., s. 86. Daha fazla bilgi için bkz. Aycan, a.g.e., s.1133-136.

¹⁴ el-İsfahani, a.g.e., VII, 70.

¹⁵ Mabed b. Vehb ismindeki bu şarkıcının, Halife el-Velid b. Yezid devrinde vefat ettiği rivayet edilmektedir. Bkz. el-İsfahani, a.g.e., I, 36-38.

¹⁶ el-İsfahani, a.g.e., I, 53-55.

¹⁷ Aycan, a.g.e., s.138.

Konu halifenin iki ayrı görüşü olduğu şeklinde ele alınıp değerlendirilebileceği gibi; rivayetler arasında bir çelişki görmeden her iki çeşit rivayetin de aynı görüşü yansıttığı şeklinde de ele alınabilir. Nitekim Velid'in yukarıdaki sözlerini, musikiden tamamen uzak kalmak anlamında değil de musikiye kendini fazlaca kaptırıp gayri meşru işler yapmanın yanlışlığını ifade etmek için sarf ettiği şekilde okuyabiliriz. Bu durumda yukarıda kaydettiğimiz Velid'in musiki konusundaki görüşlerinin doğru olduğunu, zira bu sözlerin, yaşadığı tecrübelerin bir özeti gibi olduğunu söyleyebiliriz.

Emevi halifelerinin musikiye yaklaşımları ile ilgili olarak yapılan genel bir değerlendirmede Muaviye b. Ebî Süfyan ve Ömer b. Abdilaziz dönemleri hariç Emevi hilafet sarayının musikişinaslarla dolu olduğu kaydedilmektedir.¹⁸

2. EMEVİLER DEVRİ BAZI KADIN ŞARKICILARI

el-İsfahanî, Emeviler devrinin hem kadın hem de erkek şarkıcılarının en önemlilerinin listesini vermektedir:¹⁹ Buna göre Emeviler devrinde erkek şarkıcılar olarak şu isimlerin öne çıktığı anlaşılmaktadır: Hit, Tuveys, ed-Delâl, Berdü'l-Fuad, Nevmetü'd-Duha, Find, Rahme, Hibetüllah, Ma'bed, Malik, İbn Aişe, Nafi' b. Tunbura, Budeyhu'l-Melih, Nafiu'l-Hayr.

Emeviler devrinin kadın şarkıcıları olarak ise şu isimler dikkat çekmektedir: el-Ferihe, 'Azzetu'l-Meyla, Hababe, Sellame, Huleyde, 'Ukayle, eş-Şemmasiyye, Fer'a, Bülbüle, Lezzetü'l-'Aş, ez-Zerka, Su'ayde, Cemile.

Biz dönemin kadın şarkıcılarından olup, bu liste de yer alanlardan bazıları ile bu listeye girmeyenlerden bir kaçı hakkında kaynaklarımızda yer alan bazı rivayetlere kısaca yer vermek istiyoruz.

a- Azzetu'l-Meyla

Medine'de şarkı söyleyen Azze, Emeviler devrinin en önemli kadın şarkıcılarından biridir. Ensar'ın azatlısı olan Azze'nin Medine'de bir evi olduğu ve Hicaz'ın önde gelen şarkıcılarından sayıldığı kaydedilmektedir. Azze, yürürken dik yürümediği veya el-Mula denilen erkeklerin giydiği bir elbiseyi giydiğinden dolayı onun adına bu sıfat eklenerek Azze el-Meyla diye isim verildiği rivayet edilmektedir. Azze'nin müziğinin Fars kaynaklı olduğu, ancak Azze'nin de buna, kendine has hoş nameler kattığı ifade edilmektedir. Azze'in hocaları arasında bir başka kadın şarkıcı olan Raika'nın ismi geçmektedir. Yine Farsça şarkılar söyleyen Neşit ve Saib Hasir de Azza'nın musiki dersi aldığı kimselerdendir.²⁰

Medine halkına musikiyi sevdiren ilk şarkıcının Azze olduğu ve kadınıyla, erkeği ile onları musikiye yönlendirdiği kaydedilmektedir.²¹ Azze'nin, ud, tanbur ve kısara (gitar) gibi çalgıları büyük bir ustalıkla çalabildiği anlaşılmaktadır. O, önem-

¹⁸ Ahmet Hakkı Turabî, a.g.m., s.235.

¹⁹ el-İsfahani, a.g.e., VIII, 209.

²⁰ Aycan, a.g.e., s. 117.

²¹ el-İsfahani, a.g.e., XVII, 162.

li şarkıcılar yetiştirmiştir. İbn Süreyc²² ve İbn Muhriz ondan musiki eğitimi almışlardır.²³

Bu devirdeki şarkıcılık konusunda İshak²⁴, şöyle demektedir: “Şarkıcılığın aslı dört kişiye dayanır. Bunlardan İbn Süreyc ve İbn Muhriz Mekkeli; Ma’bed ve Malik de Medinelidir”.²⁵ Bu rivayet de Azze’nin musikideki yerini açıkça ortaya koymaktadır.

İbn Süreyc’in genç yaşta Medine’ye gelip Azze’den bu sanatı öğrendiğine dikkat çekilmektedir.²⁶ Bu sebeple İbn Süreyc de döneminin en usta şarkıcısı olmuştur diyebiliriz.

Azze’nin, Zeyd b. Sabit, Hassan b. Sabit ve Abdullah b. Cafer gibi büyük sahabelerin huzurunda şarkılar söylediği anlaşılmaktadır.²⁷

b- Hababe²⁸

Medineli bir cariye olan el-‘Aliye, İbn Süreyc, İbn Muhriz, Malik, Ma’bed, Cemile ve Azze’den musiki öğrenir. Yezid b. Abdilmelik onu dört bin dinara satın alır ve ona Hababe adını verir.²⁹

Yezid’in eğlence hayatına ve içkiye çok düşkün olduğu, hatta kendi kardeşi Mesleme’nin onu bu konuda tenkit ettiği rivayet edilmektedir. Yezid, bu tenkitleri haklı bulur; bir müddet içkiyi bırakır ve gözdesi Hababe’nin yanına gitmez. Buna üzülen Hababe, camiye giderken halifenin önüne çıkar ve cilvesiyle halifeyi odasına çeker. Halife de yeniden içmeye ve eğlenceye dalar.³⁰ Yezid’in bu cariyeye aşırı düşkün olduğu ve ölümüne çok üzüldüğü ve cariyesinin ölümünden kırk gün sonra da kendisinin öldüğü rivayet edilmektedir.³¹

c- Sellafe

Hicazlı bir cariye olan Sellafe, İbn Süreyc ve İbn Muhriz’den şarkılar öğrenmiştir. Abdülmelik b. Mervan döneminde şarkı söylediği, Yezid b. Abdilmelik’in onun şarkılarını dinlediği anlaşılmaktadır.³²

²² İbn Süreyc diye meşhur olmuş bu şarkıcı Ubeyd b. Süreyc’dir. Mekke’de yaşayan azatlı bir köledir. Bu şarkıcı için “*Babası Türk idi*” dendiğine göre Süreyc, bir Türk idi. İyi ud çaldığı zikredilen İbn Süreyc’in, el-Velid b. Yezid’in öldürülmesinden sonra vefat ettiği rivayet edilmektedir. Daha geniş bilgi için bakınız: el-İsfahani, a.g.e., I, 248-250.

²³ Abdülemir Muhenna, a.g.e., s. 245-251.

²⁴ el-İsfahani, “*Bu konu, İshak’ın kitabında bulunmaktadır*” dediğine göre o, bu yazarın kitabını kullanmıştır. Bkz. el-İsfahani, a.g.e., III, 18. İbn Nedim, İshak hakkında uzun sayılabilecek açıklamalar yapmıştır. Buna göre bahsedilen kişi 235 h./849 m.’de ölen İshak b. İbrahim el-Mevsili’dir. İbn Nedim, bu zatın eserlerinin listesini vermektedir. Yazarın en önemli eserinin, “*Kitabu’l-Eğani’l-Kebir*” olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. İbn Nedim, *el-Fihrist*, Beyrut 1978, s. 201-204.

²⁵ el-İsfahani, a.g.e., I, 251.

²⁶ el-İsfahani, a.g.e., XVII, 163.

²⁷ el-İsfahani, a.g.e., XVII, 176-177; Rıza Savaş, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, İstanbul 1996, s. 131-132.

²⁸ Bu kelimeyi İbn Makula’nın okuduğu gibi okumayı tercih ettik. Bkz. İbn Makula, el-İkmal, Beyrut (Hindistan 1962’den ofset), II, 372.

²⁹ Abdülemir Muhenna, , *Ahbarü’n-Nisa fî Kitabi’l-Eğani li Ebi’l-Ferec el-İsfahani*, Beyrut 1988, s. 86.

³⁰ el-İsfahani, a.g.e., XV, 128-129.

³¹ Abdülemir Muhenna, a.g.e., s. 86. Daha fazla bilgi için bkz. Aycan, a.g.e., s.1133-136.

³² İbn Asakir, *Tarihu Dimaşk*, Beyrut 1998, LXIX, 227-228.

d- Sellame

Medine’de bir cariye den doğan Sellame, Süheyl b. Abdirehman b. Avf’ın yanında Medine’de büyüdü. Musikiyi Ma’bed, İbn Aişe, İbn Süreyc, Azze ve Cemile gibi önde gelen şarkıcılardan öğrenir.³³ Yezid b. Abdilmelik’in, Medine’de yaşayan şarkıcı cariye Sellame’yi üç bin dinara satın aldığı (20 bin rivayeti de var) ve onu Şam’a götürdüğü rivayet edilmektedir. Sellame, Medine’den ayrılırken kendisini uğurlayanlara uduyla şarkılar söyleyerek veda eder.³⁴ Sellame’nin Velid b. Yezid’in öldürülmesine kadar yaşadığı ve ona da ağıt yaktığı rivayet edilmektedir.³⁵ Cahız, birazda abartarak Yezid b. Abdilmelik’in yanında Hababe solunda Sellame olduğu halde onların şarkılarıyla coştüğünü ve kendinden geçtiğini kaydeder.³⁶

e- Utbe

Bir başka rivayette de Velid b. Yezid’in Medine’den Utbe adında bir şarkıcı cariye getirttiği, ondan şarkılar dinlediği ve beğendiği rivayet edilmektedir.³⁷ O, Velid’in yanına geldiği zaman, halife, şarkıcıları toplar. Bu cariye halifeye “Beni dinle, eğer hoşuna giderse bu şarkıcıları uzaklaştır, eğer benden hoşlanmazsan beni serbest bırak” der.³⁸

f- Ummu Saïd

Mevcut rivayetlerden anlaşıldığına göre, Velid b. Yezid, hicazlı bir şarkıcı cariye olan Ummu Saïd’i satın alır ve zaman zaman onun şarkılarını dinler. Halife’nin eşi onu kıskanır ve saraydan uzaklaştırılır. Velid, el-Ahves ve Ma’bed’i Medine’den Şam’a çağırır. Bu iki arkadaşı yolda bir mola esnasında Ummu Saïd’le karşılaşır. Bu esnada bir şarkı söyleyen kadına, şair el-Ahves, “Bu şiir kime ait?” diye bir soru yöneltir. Kadın: “Şiir, el-Ahves’e, Beste(Ġina) ise Ma’bed’e aittir” der.³⁹ Bu üçlü arasında şiir ve şarkı konularında bir sohbet geçer. Halife bunu duyunca cariye yi tekrar saraya aldırır.⁴⁰

g- Üneyse

Yine Halife Velid b. Yezid’in, dönemin ünlü şarkıcısı Ma’bed’in kızı Üneyse’den şarkı söylemesini istediği, onun şarkılarını dinledikten sonra kendisine bin dinar verdiği ve bunu yedi gün tekrarladığı nakledilmektedir. Daha sonra da Velid’in, bu hanımı seçkin biriyle evlendirdiği de ilave edilmektedir.⁴¹

h- Cemile

Cemile, Musiki sanatında Araplar arasında otorite kabul edilen bir hanımdır. İkinci hicri asrın başlarında musiki üstadı sayılan ve 126/743-744 yılında vefat eden Ma’bed, onun hakkında “Musikinin çınarı(aslı) Cemile’dir, biz ise onun

³³ Aycan, a.g.e., s. 136.

³⁴ Aycan, a.g.e., s.133.

³⁵ İbn Asakir, Tarihu Dımaşk, LXIX, 231-238.

³⁶ Cahız, el-Beyan ve’t-Tebyin, Mısır 1975, II, 123-124.

³⁷ İbn Asakir, Teracimu’n-Nisa, s. 227.

³⁸ İbn Asakir, Tarihu Dımaşk, LXIX, 266.

³⁹ İbn Asakir, Teracimu’n-Nisa, s. 520-521.

⁴⁰ İbn Asakir, Tarihu Dımaşk, LXX, 239-241.

⁴¹ İbn Asakir, Teracimu’n-Nisa, s. 61-62.

dallarıyız” demiştir. Medine’ye yerleşen ve 125/742-743 yılında vefat eden Cemile, Süleymoğullarının azatlı cariyesi idi.⁴²

Bu dönemde yaşayan şarkıcıların birbirlerinden etkilendikleri ve bilgilerini arkadaşlarından yararlanarak artırdıkları anlaşılmaktadır. Ma’bed isimli Medinelî şarkıcı, Mekke’ye geldiği bir gün oranın şarkıcılarının toplandıkları eve giderek onların şarkılarını dinler ve onlardan bazı şeyler öğrenir. Kendisi de şarkı söyler; oradaki şarkıcılar bu defa da ondan musikiyle ilgili bilgiler öğrenirler.⁴³ Ma’bed’in musiki hocası, bir kadın şarkıcı olan Cemile’dir.⁴⁴

Yukarıda kaydettiğimiz İshak’ın “Şarkıcılığın aslı dört kişiye dayanır. Bunlardan İbn Süreyc ve İbn Muhriz Mekkelî; Ma’bed ve Malik de Medinelidir”⁴⁵ sözü, Cemile’nin musikideki yerini de ortaya koymaktadır.

i- Zabye

Altmış kadar bestesi olan dönemin ünlü şarkıcısı Ma’bed⁴⁶, bir cariyeye olan Zabye’ye şarkı söylemeyi öğretir. Daha sonra artık bir meslek sahibi olan Zabye’yi, Ehvaz⁴⁷ zenginlerinden birine satar. Bu tacir, cariyeyi alıp memleketine götürür. Zabye de Ma’bed’den öğrendiklerini, adamın diğer cariyelerine öğretir.⁴⁸ Bu rivayet aynı zamanda Emeviler döneminde Musiki eğitiminin nasıl yapıldığına da ışık tutmaktadır.

j- Berku’l-Ufuk

İran ve Rum şarkılarını Arapça’ya çeviren ve icra eden Mekke’li şarkıcı Said b. Miscah, Kureyş gençlerini sömürüyor diye vali tarafından cezalandırılıp Şam’a gönderilince, o Şam’da halife Abdulmelik’in amcaoğullarına gidip kendisini misafir etmelerini isteyince onların şarkıcı Berku’l-Ufuk’un şarkılarını dinlemeye gideceklerini söylerler ve onu da beraberinde götürdüler. İbn Miscah Halife ile görüştü ve eski konumuna geri döndü.⁴⁹

3. MUSİKİNİN MEŞRUIYETİ KONUSUNDA YAPILAN BİR TARTIŞMA

Musiki ile uğraşmanın ve musiki dinlemenin meşru olup olmadığı konusundaki tartışmaların, Emeviler devrinde başladığı anlaşılmaktadır. Bazı kimseler, musikinin halkı günaha yönlendirdiğini savunarak bundan vazgeçilmesini ister. Şarkıcı Cemile ile ilgili bir rivayet bize dönemin konuyla ilgili yaklaşımını yansıtmaktadır. Medine’de yaşayan şarkıcı Cemile, halkı çağırır ve şarkıcılığı bırakmak istediğini şu ifadelerle dile getirir:

“Rabbimin katında karşılaşacaklarımdan çekinerek şarkı söylemeyi bırakmayı düşünüyorum.”

⁴² Abdülemir Muhenna, *a.g.e.*, s. 73.

⁴³ el-İsfahani, *a.g.e.*, I, 57-59.

⁴⁴ el-İsfahani, *a.g.e.*, I, 36-38.

⁴⁵ el-İsfahani, *a.g.e.*, I, 251.

⁴⁶ Abdülemir Muhenna, *A.g.e.*, s. 497.

⁴⁷ Ehvaz, Güney batı İran’da Huzistan eyaletinin merkezi. Yakut el-Hamevi, *Mu’cemü’l-Büldan*, Beyrut, Tarihsiz, I, 338-340; Mustafa L. Bilge, “Ahvaz”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989, II, 192-193.

⁴⁸ el-İsfahani, *a.g.e.*, I, 24, 48-51; Abdülemir Muhenna, *A.g.e.*, s. 197.

⁴⁹ İbn Asakir, *Tarihu Dimaşk*, LXIX,64-67; Aycan, *a.g.e.*, s.121-122.

Orada bulunanlar bunun doğru olduğunu söylerler. Ancak tecrübe ve ilim sahibi fıkıh bilgini yaşlı bir âlim şöyle der:

“Burada bulunanlar konuştu. Herkes kendi görüşünü haklı bulur. Ben onların görüşlerine itiraz etmiyorum. Ancak bu görüşlere katılmıyorum. Şu anda benim sözlerime kulak verin, sessizce dinleyin, sözlerim bitinceye kadar da müdahale etmeyin. Kim sözlerimi kabul ederse onu başarıya ulaştıran Allah’tır. Kim de bana muhalefet ederse önemi yok. Çünkü ben Rabbime itaat eden biriyim.” Bu etkili girişten sonra orada bulunan herkes susar ve bu zât konuşmaya devam eder:

“Övgü Allah’a aittir.

Salat ve selam Muhammed (a.s.)’a olsun.

Ey Hicazlılar!

Siz ne zaman ayrılığa ve ümitsizliğe düştünüz, o zaman düşmanınız üzerinize atıldı ve size galebe çaldı. Bundan sonra artık kurtuluşa eremediniz....

Musikî, hazların en büyüğü ve bütün arzuların ruhlara en çok sevinç verenidir. O, kalbi diriltir, aklı artırır, ruhu ferahlatır,... ve zoru kolaylaştırır. Ordular, onunla fetih yapar, zorbalı onunla yumuşar,... kalbi kırılan, aklı dumura uğramış olan ve gözü kör olanlar ile hastalar onunla iyileşir. Kim ona yapışırsa âlim, kim de ondan uzaklaşırsa cahil olur. Çünkü ondan daha üstün bir derece ve ondan daha güzel bir şey yok. Onu terk, nasıl doğru kabul edilir ve yüce Rabbimize ibadet etme konusunda nasıl ondan yararlanmaktan vazgeçilebilir? ... ”

Bu konuşmadan sonra Cemile, şarkı söylemeyi bırakma fikrinden vazgeçer ve eski hayatına tekrar döner.⁵⁰

4. MÜZİSYENLERE GÖSTERİLEN İLGİDEN RAHATSIZ OLAN VALİLER

Emeviler devrinde bazı valilerin Musiki faaliyetlerini hoş karşılamadıkları rivayet edilmiştir. Ancak, Emeviler döneminde şair ve şarkıcıların genelde teşvik gördükleri söylenebilir. Musiki konusunda bazı valilerin kısıtlamalar getirmelerinin geçici ve mahalli olduğu söylenebilir.

Gelen bir rivayete göre halkın, şarkıcı Azze’ye yönelmesi, Medine valisini korkutmuş ve ona haber göndererek şarkı söylemeyi bırakmasını, çünkü onun Medine halkını “fitne”ye düşürdüğünü bildirmiştir. Bu sırada Azze’nin yanında olan Abdullah b. Cafer’in⁵¹ buna karşı çıktığı ve “Kim bu sebeple fitneye düşmüş, o kimse kendisini açıklasın bilelim....” dediği nakledilmektedir.⁵²

Bir başka rivayette de Irak valisi Halid b. Abdillâh’ın, polis müdürüne kızarak emniyeti sağlayamadığını bunun sonucu olarak şarkıcılığın yaygın hale geldiğini söylediği nakledilmektedir.⁵³

⁵⁰ el-İsfahani, a.g.e., VIII, 224-225; Abdülemir Muhenna, a.g.e., s. 80-81.

⁵¹ Abdullah b. Cafer, Haşimîlerin önde gelenlerinden olup Emevi muhalifi bir insandır. Hz. Peygamber vefat ettiğinde on yaşlarında olan Abdullah’ın 80/699-700 yılında vefat ettiği kaydedilmektedir. Daha fazla bilgi için bakınız: Ethem Ruhi Fiğlalı, “Abdullah b. Cafer”, D.İ.A. I,89.

⁵² el-İsfahani, a.g.e., XVII, 176-177.

⁵³ el-İsfahani, a.g.e., XXII, 24-25.

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hicaz⁵⁴ ve Irak valilerinin, halkın bir araya gelmesinden rahatsız oldukları ve herhalde yönetime karşı muhalefet oluşturabilecekleri gibi siyasi kaygılarla şarkıcıların faaliyetlerinden rahatsız olduklarını söyleyebiliriz. Haşim oğullarından olan Abdullah b. Cafer'in, Medine valisinin bu yaşağına karşı çıkması, bu düşüncemizi desteklemektedir.

Bu valilerin musikiye sıcak bakmamalarının bir başka sebebi de şudur: Musiki icra edilen yerlerde halkın muhanneslerden⁵⁵ rahatsız olduğu ve yönetime şikâ-yette buldukları anlaşılmaktadır. Medine'de Muaviye döneminde valilik yapan Mervan b. el-Hakem bu konuda sert tedbirler almıştır. Musiki ile uğraşanların isimlerinin fuhuşla meşgul olan kimselerle birlikte anılması, halkı rahatsız etmiş, bu da yöneticileri harekete geçirmiştir.⁵⁶

Bazen de şairlerin hatırı sayılır bazı kadınlar hakkında yazdıkları şiirler bestelendiği ve yorumlandığı için bundan rahatsız olanların, yönetime başvurup bunların yasaklanmasını sağladıkları anlaşılmaktadır. Mesela el-Ahves, Halife Süleyman b. Abdilmelik'e şikâyet edilir. Halife de Medine valisine yazarak el-Ahves'in bundan vazgeçmesini emreder. Ancak el-Ahves emre uymayınca yüz değnek vurulur ve sürgün edilir.⁵⁷

5. EMEVİLER DEVRİNDE MÜZİK KONSERLERİ

Şarkıcılar, Emeviler devrinde bazen özel, bazen de halka açık konserler verirlerdi. Halka açık konserlerde izdihamlar yaşandığı nakledilmektedir. Hicaz'ın büyük şarkıcılarından sayılan el-Ğariz'in, Mekke'de gece toplantısı yapan kadınlara Ömer b. Ebî Rebia'nın şiirlerinden bestelenmiş şarkılar söylediği rivayet edilmektedir.⁵⁸ Hicaz'ın en ünlü şarkıcıları İbn Süreyc, el-Ğariz ve Ma'bed, Irak'ın meşhur şarkıcısı Huneyn'i (bu şarkıcı Hıristiyan idi) Medine'ye davet eder. Büyük bir kalabalık onu karşılar. Sükeyne bint el-Hüseyin'in evine giden bu şarkıcılar orada bir konser verirler. Şarkı dinlemeye gelen kalabalık eve sığmayınca evin damına çıkarlar. Bu kalabalığı taşıyamayan dam çöker ve Huneyn ölür.⁵⁹

Emeviler devrinde zengin kimselerin şarkıcı cariyeleri olduğu ve gelen misafirlere şarkılar okudukları anlaşılmaktadır. Mesela, Emeviler devri ünlü şairi Ömer b. Ebî Rebia'nın, Kûfe'ye geldiği zaman, kendisine "Şeytanın arkadaşı" denen Abdullah b. Hilal'e misafir olduğu ve onun iki cariyesinden şarkı dinlediği rivayet edilmektedir.⁶⁰

Aişe bint Talha⁶¹, bir gün Medine'de yaşayan Kureys kadınlarını davet eder. Aişe, kadınlara çeşitli ikramlarda bulunduktan sonra Azze'yi çağırır. Azze, bura-

⁵⁴ Mekke'de görev yapan Emevi valilerinin de Musiki ile uğraşanlara sert davrandığı anlaşılmaktadır. Bkz. Aycan, a.g.e., s.121, 123.

⁵⁵ Muhannes, kadın mı erkek mi olduğu belli olmayan, kadınsı, güçsüz ya da iktidarsız anlamlarına gelir.

⁵⁶ Aycan, a.g.e., s.115-117.

⁵⁷ Abdülemir Muhenna, a.g.e., s. 88-89.

⁵⁸ el-İsfahani, a.g.e., II, 374-375.

⁵⁹ el-İsfahani, a.g.e., II, 355-356.

⁶⁰ el-İsfahani, a.g.e., I, 153.

⁶¹ İlk Müslümanlardan olan Talha b. Ubeydillah'ın kızıdır ve toplumda önemli bir konuma sahiptir.

da toplanan kadınlara güzel bir musiki ziyafeti verir.⁶²

Hac yapmak için Mekke'ye giden şarkıcı Cemile es-Sülemiyye'nin istek üzerine Mekkelilere bir konser verdiği rivayet edilmektedir.⁶³

el-Eğânî yazarı, Emeviler Devrinde icra edilen bir müzik faaliyetini anlatırken elli kişilik bir müzisyenler grubundan bahsetmektedir.⁶⁴ Buna göre günümüzde gelişmiş bir orkestra gibi o devirde de buna benzer bir gelişmenin olduğu söylenebilir.

6. EMEVİLER DEVRİNDE İCRA EDİLEN AĞIT TÜRÜ MUSİKİ

İnsanoğlu sevincini ve üzüntüsünü şiir ve musiki ile ifade ede gelmiştir. Yarıklarını ve sevdiklerini kaybeden insanların bu üzüntülerini şiire ve şarkıya dökükleri bilinmektedir. Bu, bütün insan topluluklarında vardır ve bilinen insanlık tarihi kadar eskidir diyebiliriz. Emeviler devrinde de ağıtın, güzel örnekleri bulunmaktadır. Dünyanın en büyük acıklı olaylarından biri olan Kerbela olayını yaşamış olan Sükeyne bint Hüseyin, dönemin ünlü şarkıcısı olan İbn Süreyc'e bir şiir gönderir ve bunu ağıt formunda bestelemesini ister. Bu şiirin bir beyti şöyledir:

*Ey toprak! Yazıklar olsun sana! İyi davran ölülerime
Aldın elimden efendilerimi ve de koruyanlarımı!*

İbn Süreyc, bu şiiri besteler. Bu ağıt, Mekke, Medine ve Taif'te okunmaya başlar.⁶⁵

SONUÇ

Yukarıda verdiğimiz rivayet ve yorumlardan anlaşılacağı üzere, Emeviler devrinde eğlence hayatı ve musiki, İslam Medeniyetinin bir parçası olma özelliklerini yavaş yavaş kazanmaya başlamaktadır. Farklı kültürlerle karşılaşan Araplar, onların musikilerinden de bazı şeyler almışlardır. Yukarıda da açıkça belirtildiği üzere Fars musikisini bilen kimselerin bunu Arapların musikisi ile birleştirip yeni oluşumlara gitmeleri, İslam Musikisinin temellerinin bu devirde atıldığını gösterir. Musiki ile cariyeye, köle ya da mevali sınıfından insanların ilgilenmeleri, konuya yeni bir renk katmıştır.

Musiki bilen cariyeye ile bilmeyen arasında fiyat açısından çok büyük farklar vardı. Şarkı söyleyebilen cariyelerin fiyatlarının yükseldiği; cariyeye sahiplerini, cariyelerinin şarkıcı olmalarını sağlamağa yöneltmiştir. Bunun için cariyeler, müzik eğitimi almaya teşvik edilmiştir. Mesela, Dehman isimli bir şarkıcı, iki yüz dinara⁶⁶ aldığı bir cariyeye şarkı söylemeyi öğretir. Cariye artık adamın özel şarkıcısı olarak ona şarkılar söyleyerek onu eğlendirir. Yolculuklara bu cariyeye ile giden Dehman, Şam'a yaptığı⁶⁷ bir seyahatte bu cariyeyi on bin dinara satar.⁶⁸

⁶² Abdülemir Muhenna, *a.g.e.*, s. 209.

⁶³ el-İsfahani, *a.g.e.*, Beyrut 1995, VIII, 210.

⁶⁴ el-İsfahani, *a.g.e.*, VIII, 218.

⁶⁵ el-İsfahani, *a.g.e.*, I, 255.

⁶⁶ Bir dinar yaklaşık olarak 4,25 gram ağırlığında olan altın paradır. Bkz. Halil Sahillioğlu, "Dinar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994, IX, 352-355.

⁶⁷ 125 h./743 m.-126 h./744 m. yılları arasında halifelik yapan Velid'in bu cariyeyi satın aldığı

Emeviler devrinde şarkı söyleyen kadınların, cariyeye veya azatlı cariyeye olduğu anlaşılmaktadır. Eğlence ve musiki alanında toplumun cariyeye, köle ya da mevali sınıfından insanların boy göstermeleri ve bu devirde şarkıcılığın önemli bir gelir getirdiği halde bu alanda hür statüsünde olan kimselerin bulunmayışı, toplumun konuya yaklaşımını da yansıtmaktadır.

Şiadaki ağıt türü müziğin ve matem kültürünün temellerinin Emeviler devrinde atıldığı görülmektedir.

Bu kısa incelemeden sonra “İslam Musiki Tarihi” konusunda çalışacaklar için İslam Literatürü içinde çok değerli materyal bulunduğu sonucuna varılmıştır ve bu alan yeni araştırmacıları beklemektedir.

Kaynaklar

- » Aycan, İrfan, “Musiki”, Emeviler Dönemi Bilim, Kültür Sanat Hayatı, Ankara 2003, s.109-146.
- » Bardakoğlu, Ali, “Had”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1996, XIV, 548.
- » Belazuri, Ensab, Jerusalem 1936, IV/B.
- » Bilge, Mustafa L., “Ahvaz”, DİA, İstanbul 1989, II, 192-193.
- » Cahız, el-Beyan ve't-Tebyin, Mısır 1975.
- » Fiğlalı, Ethem Ruhi, “Abdullah b. Cafer”, D.İ.A. I,89.
- » Isfahani, el-Eğani, Beyrut 1995, XVII.
- » İbn Asakir, Tarihu Dimaşk, Beyrut 1998.
- » İbn Makula, el-İkmal, Beyrut (Hindistan 1962'den ofset), II, 372.
- » İbn Nedim, el-Fihrist, Beyrut 1978, s. 201-204.
- » Kılıç, Ünal, Tartışmaların Odağındaki Halife yezid b. Muaviye, İstanbul 2001.
- » Muhenna, Abdulemir, Ahbarü'n-Nisa fi Kitabi'l-Eğani li Ebi'l-Ferec el-İsfahani, Beyrut 1988.
- » Sahillioğlu, Halil, “Dinar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994, IX, 352—355.
- » Savaş, Rıza, Raşid Halifeler Devrinde Kadın, İstanbul 1996.
- » Sezgin, Fuat, Tarihu't-Turasi'l-Arabi (G.A.S.), Arapçaya çev: Dr. Mahmud Fehmi Hicazi-Dr. Fehmi Ebu'l-Fadl, Mısır 1977, I, 396.
- » Turabî, Ahmet Hakkı, “İlk Dönem İslam Dünyasında Musiki Çalışmalarına Bakış”, Marmara Üniversitesi İlah. Fak. Dergisi, 1907, sayı: 14-15, s.235.
- » Yakut el-Hamevi, Mu'cemü'l-Büldan, Beyrut, Tarihsiz.

→ →

anlaşılmaktadır.

⁶⁸ Abdulemir Muhenna, a.g.e., s.62-63.